

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
O'ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI
JAHON ADABIYOTI VA QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIK KAFEDRASI

**“SHARQ MUMTOZ POETIKASI
MUAMMOLARI:
NAVOIY VA RUMIY”**

*mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy
konferensiya materiallari
2025-yil, 22-aprel*

MINISTRY OF HIGHER EDUCATION, SCIENCE AND
INNOVATIONS OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN
ALISHER NAVAI TASHKENT STATE UNIVERSITY
OF UZBEK LANGUAGE AND LITERATURE
DEPARTMENT OF WORLD LITERATURE AND
COMPARATIVE LITERATURE

*Proceedings of the international
scientific-theoretical conference titled*

**“ISSUES IN ORIENTAL CLASSICAL
POETICS: NAVO'I AND RUMI”**

April 22, 2025

Toshkent
“Nurafshon business”
2025

UO'K 845.711.05

KBK 133.585.3

“Sharq mumtoz poetikasi muammolari: Navoiy va Rumiy” mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari. – Toshkent: Nurafshon business, 2025. – 1016 b.

ISBN 978-9910-8871-6-1

Mas’ul muharrir:

Shuhrat Sirojiddinov,

filologiya fanlari doktori, akademik

Tahrir hay’ati:

Shuhrat Sirojiddinov (O‘zbekiston), Münevver Tekcan (Turkiya), Uzoq Jo‘raqulov (O‘zbekiston), Agnieska Vojta (Germaniya), Nozliya Normurodova (O‘zbekiston), Rukhsana Iftikhar (Pokiston), Almaz Ulviy (Ozarbayjon), Suvon Meli (O‘zbekiston), Sergey Nikonorov (Rossiya), Akibatxan Ismanova (Qirg‘iziston), Makpal Orazbek (Qozog‘iston), Aleksey Pilev (Rossiya), Nurboy Jabborov (O‘zbekiston), Shafiqa Yorqin (Afg‘oniston), Amir Ne‘mati Lima‘i (Eron), Nafas Shodmonov (O‘zbekiston), Rakymjan Turysbek (Kazakhstan), Dilmurod Quronov (O‘zbekiston), Gulnoz Xalliyeva (O‘zbekiston), Dilnavoz Yusupova (O‘zbekiston).

Sharq-islom madaniyatining ikki buyuk vakili – Alisher Navoiy va Jaloliddin Rumiy ijodi badiiyati, tarixiy-tipologik xossalarini ilmiy-nazariy tadqiq etishga qaratilgan “Sharq mumtoz poetikasi muammolari: Navoiy va Rumiy” mavzuidagi mazkur konferensiya materiallari ulkan geografik ko‘lami, tipologik talqinlari, tahliliy xulosalari bilan o‘ziga xosdir. To‘plam to‘rt bo‘limdan tashkil topgan. Har bir bo‘lim o‘zicha mustaqil ilmiy muammoni aks ettirishi bilan birga, Navoiy va Rumiy poetikasi sathida o‘zaro umumlashadi, jahon adabiyoti, qiyosiy adabiyotshunoslik, tarixiy hamda nazariy poetika, hozirgi adabiy jarayon muammolarini aks ettirishi bilan ma’naviy-ma’rifiy, badiiy-estetik ahamiyat kasb etadi.

Ilmiy to‘plam adabiyot nazariyasi, adabiy tanqid, adabiyot tarixi, qiyosiy adabiyotshunoslik, tarjima nazariyasi, tarjimashunoslik bilan shug‘ullanayotgan doktorant, tayanch doktorantlar; magistrant va bakalavriyat bosqichi talabalari, shuningdek, badiiy adabiyot masalalari bilan qiziquvchilar uchun mo‘ljallangan.

To‘plam Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti Ilmiy-texnik kengashining 2025-yil 3-apreldagi yig‘ilishi qaroriga asosan nashrga tavsiya etilgan.

**Mualliflar qarashlari tahririyat nuqtayi nazaridan
farqlanishi mumkin.**

© “Nurafshon business”, 2025.

UDC 845.711.05

KBK 133.585.3

Proceedings of the International Scientific-Theoretical Conference on the topic "Issues in Oriental Classical Poetics: Navoi and Rumi" – Tashkent: Nurafshon Business, 2025. – 1016 pages.

ISBN 978-9910-8871-6-1

Editor-in-Chief:

Shuhrat Sirojiddinov,

Doctor of Philological Sciences, Academician

Editorial Board:

Shuhrat Sirojiddinov (Uzbekistan), Münevver Tekcan (Turkiye), Uzoq Jo'raqulov (Uzbekistan), Agnieszka Wojta (Germany), Nozliya Normurodova (Uzbekistan), Rukhsana Iftikhar (Pakistan), Almaz Ulviy (Azerbaijan), Suvon Meli (Uzbekistan), Sergey Nikonorov (Russia), Akibatkhon Ismanova (Kyrgyzstan), Makpal Orazbek (Kazakhstan), Aleksey Pilev (Russia), Nurboy Jabborov (Uzbekistan), Shafiqo Yorqin (Afghanistan), Amir Ne'mati Lima'i (Iran), Nafas Shodmonov (Uzbekistan), Rakymjan Turysbek (Kazakhstan), Dilmurod Quronov (Uzbekistan), Gulnoz Khal-liyeva (Uzbekistan), Dilnavoz Yusupova (Uzbekistan).

The present conference proceedings, titled "Issues in Oriental Classical Poetics: Navoi and Rumi" focus on the scholarly and theoretical exploration of the artistic, historical, and typological dimensions of the works of two eminent figures of Eastern-Islamic culture – Alisher Navoi and Jalaluddin Rumi. With its broad geographical scope, comparative perspectives, and analytical insights, the collection offers a unique contribution to the field. The volume is organized into four sections. Each section explores a distinct scholarly issue while also highlighting the shared poetic features and mutual influences in the works of Navoi and Rumi. The discussions extend to themes in world literature, comparative literary studies, historical and theoretical poetics, and contemporary literary discourse, contributing to both intellectual and aesthetic understanding.

This collection is intended for doctoral and postgraduate researchers, as well as master's and undergraduate students in fields such as world literature, literary theory, literary criticism, comparative literature, translation theory, and translation studies. It may also be of interest to anyone engaged in the study of artistic literature.

The publication was recommended by the Scientific and Technical Council of Alisher Navoiy Tashkent State University of Uzbek Language and Literature on April 3, 2025.

The views expressed in the articles do not necessarily reflect those of the editorial board.

© "Nurafshon business", 2025.

MUNDARIJA

1.	<i>Shuhrat SIROJIDDINOV.</i>
IKKI BUYUK – IKKI TURK (<i>Kirishso'z ornida</i>) | 15 |
|----|--|----|

I SHO'BA NAVOIY VA RUMIY: BADIYYAT VA TIPOLOGIYA

2.	<i>Узоқ ЖЎРАҚУЛОВ.</i>
МУМТОЗ ПОЭТИКАДА “ИДЕАЛ ОБРАЗ” МУАММОСИ	20
3.	<i>Қозоқбой ЙЎЛДОШ.</i>
“ЛАЙЛИ ВА МАЖНУН” ДОСТОНИДА РУҲИЯТ ТАСВИРИ	48
4.	<i>Сувон МЕЛИ.</i>
“ХАМСА”ДА МУАЛЛИФ “МЕН”И	57
5.	<i>Gulnar Agig JAFARZADE.</i>
THE INFLUENCE OF RUMI ON ALISHER NAVAI'S PERSIAN RUBAIYAT	68
6.	<i>Münevver TEKCAN.</i>
ALI SHIR NAVA'I'S IMPACT ON THE TIMURID RENAISSANCE	79
7.	<i>Сергей НИКАНОРОВ.</i>
К ВОПРОСУ О ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ЗНАЧИМОСТИ ЭПИТЕТОВ В СБОРНИКЕ “СОКРОВИЩНИЦА МЫСЛЕЙ” АЛИШЕРА НАВОИ	90
8.	<i>Мақсуд АСАДОВ.</i>
НАВОИЙ АСАРЛАРИДА ИЖОД ВА ИЖОД АҲЛИ ТАЛҚИНИ	99
9.	<i>Шоира АҲМЕДОВА.</i>
АЛИШЕР НАВОИЙ ВА ЖАЛОЛИДДДИН РУМИЙ МАКТУБЛАРИ ҲАҚИДА	107
10.	<i>Гулноз ХАЛЛИЕВА, А. ЮСУПОВА.</i>
ЕВРОПАДА РУМИЙШУНОСЛИК ВА СУЛТОН ВАЛАДНИНГ БУЮК БРИТАНИЯДА САҚЛАНАЁТГАН АСАРЛАРИ ХУСУСИДА	116

	<i>Оразбек МАҚПАЛ, Айнұр АНАПИНА.</i>	
11.	ӘДЕБИЕТТЕГІ ИНТЕРМӘТІНДІЛІК: АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ӘЛІШЕР НАУАИМЕН САБАҚТАСТЫҒЫ	121
	<i>Сайфиддин РАФИДДИНОВ.</i>	
12.	НАВОЙИ ВА РУМИЙ ИЖОДИНИНГ ҚИЁСИЙ ЎРГАНИШ МАММОЛАРИ	128
	<i>Dilnavoz YUSUPOVA.</i>	
13.	MAVLONO JALOLIDDIN RUMIY VA ALISHER NAVOIY ASARLARIDA SAMARQAND TALQINI	137
	<i>Илҳом ҒАНИЕВ.</i>	
14.	ЖАЛОЛИДДИН РУМИЙ ВА АЛИШЕР НАВОЙИ АСАРЛАРИДА ИНТЕРТЕКСТУАЛЛИК	146
	<i>Islamjon YAKUBOV.</i>	
15.	JALOLIDDIN RUMIY MEROSI VA ZAMONAVIY O'ZBEK ROMANCHILIGI	153
	<i>Gulbahor ASHUROVA.</i>	
16.	TARIXIY SHAXS TASVIRI: NAVOIY OBRAZI	162
	<i>Qahramon TO'XSANOV, Muhammadamin JURAQULOV.</i>	
17.	RUMIY VA NAVOIY IJODIDA ILM-MA'RIFAT TALQINI	170
	<i>Mahmadiyor ASADOV.</i>	
18.	HOMO POETIKUS KONSEPSIYASI: NAVOIY VA RUMIY	174
	<i>Sobit AVEZOV.</i>	
19.	BOQIYLIKKA DAXLDOR BITIKLAR	174
	<i>Адҳамбек АЛИМБЕКОВ.</i>	
20.	АЛИШЕР НАВОЙИНИНГ ТУРКИЯЛИК ШОГИРДИ	182
	<i>Насиба БОЗОРОВА.</i>	
		187
21.	ҲАЗРАТИ МАВЛОНОНИНГ “МАЖОЛИСИ САБЪА” (“ЕТТИ МАЖЛИС”) АСАРИДА НАЪТ	191
	<i>Yulduz ZIYAYEVA.</i>	
22.	“OSHIQ-MA'SHUQA-RAQIB” OBRAZI GENEZISI	198
	<i>Olmos XURRAMOV.</i>	
23.	ALISHER NAVOIYNING “HOLOTI PAHLAVON MUHAMMAD”DA TARIXIY HAQIQAT IFODASI	205
	<i>Hasamuddin HAMDARD.</i>	
24.	AMIR ALISHER NAVOIYNING HEROT MAKTABINING TUSHUNCHALARINI TEMURIYLAR SIYOSATIGA O'TKAZISHDAGI ROLI	210

25.	<i>Leyla HƏSƏNOVA.</i> AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA ROMANTİZM	220
26.	<i>Marifat RAJABOVA, Madina IBOTOVA.</i> RUMİY VƏ NAVOIY LIRIKASIDA KÖ'NGİL METAFORASI	226
27.	<i>Sherxon QORAYEV.</i> MAVLAVİY "GİRDİ DARVESHLAR"NING RAQSU SAMO' MAJLISLARI	231

II SHO'BA SHARQ ADABIYOTIDA POETIKA MUAMMOLARI

28.	<i>Улугбек ХАМДАМ.</i> ГЛОБАЛ ДУНЕДАГИ ЙЎЛЧИ ЮЛДУЗЛАР	244
29.	<i>Zafer TOPAK.</i> ALİ ŞİR NEVÂÎ'NİN TÜRKÇE DİVANLARINDAKİ ŞİİRLE İLGİLİ BENZETMELER VE BUNLARIN ŞAİRİN POETİKASINA KATKILARI	254
30.	<i>Gulnoz XALLIYEVA, Adiba MA'DIYEVA.</i> ZAMONAVİY O'ZBEK VA NEMIS SHE'RIYATIDA BAHOR OBRAZINING BADIİY TALQINI	266
31.	<i>Dilrabo QUVVATOVA.</i> MUMTOZ POETIKADA MASNAVIYGA OID QARASHLAR TALQINI	275
32.	<i>Вусала НАСИБОВА.</i> КОМПЛЕКС НОВРУЗОВСКИХ ОБРЯДОВ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ	279
33.	<i>Диляра ХАЛИЛОВА.</i> К ВОПРОСУ О МЕЖКУЛЬТУРНОМ ПОТЕНЦИАЛЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ НАВОИ И ПУШКИНА В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА	285
34.	<i>Оразбек МАҚПАЛ, Әнуар ЗЕРДЕ.</i> НҮРЛАН МӘУКЕНҰЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ АБАЙ ДӘСТҮРІ	289
35.	<i>Олим ОЛТИНБЕК.</i> РАУФ ПАРФИ ШЕЪРЛАРИНИНГ ВАЗН ХУСУСИЯТЛАРИ	297
36.	<i>Farhad RAHİMİ.</i> FERAĞÎ'NİN MİFTAHU'L-LÜGAT SÖZLÜĞÜNÜN DÜZENİ VE EL YAZMASI ÜZERİNE	312

37.	<i>Orzigul HAMROYEVA.</i> QOʻFIYAGA OID BIRLIK LARNING QIYOSIY TAHLILI	325
38.	<i>Ainisa AKMATOVA, Makhlie NAZAROVA</i> THE SPECIFIC PECULIARITIES OF THE EMAGE "WOMAN" IN THE EPIC MANAS AND IN ALISHER NOVOIY'S WORKS	333
39.	<i>Тоғжол НОРОВ.</i> АЛИШЕР НАВОИЙ БОРЛИҚ ФАЛСАФАСИДА КОСМОС, МАКОН ВА ЗАМОН ТАЛҚИНИ	341
40.	<i>Rustam SHARIPOV.</i> MAHMUDXO'JA BENBUDIY VA ABDURAUF FITRATNING MILLIY DAVLATCHILIK HAQIDAGI QARASHLARI	353
41.	<i>Feruza BURXANOVA.</i> BADIY SO'Z JILOSI	370
42.	<i>Ольга ЧИЖИКОВА, Ирина ЯНОВСКАЯ.</i> ЧЕРТЫ КОСМИЗМА В СТИХОТВОРЕНИИ НИКОЛАЯ КЛЮЕВА "БЕЛАЯ ИНДИЯ" И В НЕКОТОРЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ВОСТОЧНЫХ АВТОРОВ	377
43.	<i>Komiljon HAMROYEV.</i> SHARQ NIHOYATLARINING TIPOLOGIK XUSUSIYATLARI	386
44.	<i>Ҷилуффар УМАРОВА.</i> УЛЖАС СУЛАЙМОНОВ ШЕЪРИЯТИ	393
45.	<i>Zebiniso BEKMURADOVA.</i> PAREMIYADA XIJAZM	399
46.	<i>Азамат ХАЙРУЛЛАЕВ.</i> НОРМУРОД НОРҚОБИЛОВ ҲИКОЯЛАРИДА ОНОМАСТИКА	404
47.	<i>Салават АЮПОВ.</i> ОТЗВУКИ РУССКОЙ КЛАССИКИ В ЧЕХОВСКОМ ЭТЮДЕ "БЕЗНАДЕЖНЫЙ"	422
48.	<i>پوهنپار امرالله محمدی</i> بررسی زبان شناسانه استعاره مفهومی عشق در اشعار فارسی نوایی	429
49.	<i>Tozagul MATYOQUBOVA.</i> G'AFUR G'ULOM SHE'RIYATIDA LIRIK QAHRAMON VA KECINMANING POETIK IFODASI	437
50.	<i>Ирина ЯНОВСКАЯ, Ольга ЧИЖИКОВА.</i> СКУЛЬПТУРНЫЕ ОБРАЗЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ А.С.ПУШКИНА	445

51.	<i>Шохрат Нусрат МАМЕДОВА.</i> ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ СЕМАНТИКА ДЕТСКИХ ДРАМ МИРВАРИД ДИЛЬБАЗИ	453
52.	<i>Umida ABDULLAYEVA.</i> "SHAYX SAN'ON" QISSASIDA USTOZ-SHOGIRD MASALASI	466
53.	<i>Yorqinoy NASIRDINOVA.</i> ALISHER NAVOIY OBRAZI FRANSUZ ADABIY VA TARIXIY TAFAKKURIDA	470
54.	<i>Sayid Nurulloh AMINYOR.</i> ALISHER NAVOIY MA'RIFATNING PORLOQ QUYOSHI	478
55.	<i>Otabek BABAYEV, Munisa BOLTAYEVA.</i> ÜBERSETZUNGSMETHODE VON TECHNISCHEN TEXTEN	491
56.	<i>Нуриддин УБАЙДУЛЛАЕВ.</i> "ТАНАЗЗУЛ" РОМАНИДА МУСУЛМОНҚУЛ МИНГБОШИ ОБРАЗИ	496
57.	<i>Matluba MAMADIYAROVA.</i> "ALPOMISH" VA "BEOVULF" EPOSLARIDA AYOL FENOMENI	503
58.	<i>Mahbuba QARSHIYEVA.</i> ALISHER NAVOIY: MATNSHUNOSLIK VA MANBASHUNOSLIK	508
59.	<i>Feruz SAPAYEVA.</i> MAXTUMQULI ASARLARINING TURKIY TILLARDAGI TARJIMALARI VA ULARNING TADQIQI	514
60.	<i>Bahor SHUKUROVA.</i> BADIIY ADABIYOTDA RAMZIY OBRAZLAR TALQINI	522
61.	<i>Nodira SAIDOVA.</i> "NAVOIY VA ILOHIYOT"DA "GERMENEVTIK DOIRA"DAN FOYDALANISH	530
62.	<i>Sevinchoy YOQUBOVA.</i> XX ASR BOSHLARI O'ZBEK SHE'RIYATINING YANGILANISH OMILLARI	534
63.	<i>Нилуфар ДИЛМУРОДОВА.</i> АСАД ДИЛМУРОД ЭССЕЛАРИНИНГ ГЕНЕТИК АСОСЛАРИ, УЛАРДА МУАЛЛИФ ИФОДА УСЛУБИ ВА БАДИИЙ- ЭСТЕТИК КОНЦЕПЦИЯСИ	541
64.	<i>Nodira XUDOYNAZAROVA.</i> JALOLIDDIN RUMIY VA ALISHER NAVOIY JAHON ADABIYOTI KONTEKSTIDA	547

65.	<i>Maftuna NORQULOVA.</i> "HALI HAYOT BOR..." QISSASIDA QAHRAMON KONSEPSIYASI	552
66.	<i>Dilnavoz BOYZOQOVA.</i> "YUSUF VA ZULAYHO" QISSASIDA OBRAZ TALQINI	560
67.	<i>Махфуззоҳон ХОМИДОВА.</i> "БАДОЙИЪ УЛ-БИДОЯ" ДА ИНТЕРТЕКСТУАЛЛИК	568

III SHO'BA NAVOIY VA RUMIY IJODIDA MA'RIFAT VA MILLIYAT MASALALARI

68.	<i>Nafas SHODMONOV.</i> "LAYLI VA MAJNUN" DOSTONI SYUJETI VA G'OYASINI SHAKLLANTIRGAN BA'ZI OMILLAR	578
69.	<i>DR. KEMAL YAVUZ ATAMAN.</i> OSMANLI DEVLETİ'NİN MANEVİ VE HAKİKİ MÜESSİSİ MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ	584
70.	<i>G'ayrat MURODOV, Shahlo SA'DULLAYEVA.</i> MURSHID VA MURID MUNOSABATI	592
71.	<i>Нусратулло ЖУМАХЎЖА.</i> ЖАЛОЛИДДИН РУМИЙ "МАШАВИЙИ МАЪНАВИЙ" АСАРИНИНГ КИРИШ ҚИСМИ МАЗМУНИГА ЧИЗГИЛАР	602
72.	نویسنده: پروفسور دکتر فضل الرحمن فقیہی ہروی نقش امیر علیشیر نوابی در تمدنآفرینی دورہ تیموریان ہرات	607
73.	<i>Darmonoy O'RAYEVA.</i> RUMIY VA HOZIRGI O'ZBEK SHOIRLARI IJODIDA DUNYO TA'RIFI	619
74.	<i>Ulkar BAKHSHIYEVA.</i> THE ARTISTIC-AETHETIC FEATURES OF THE MYTHOLOGICAL APPROACH IN NIZAMI GANJAVI'S POEM "ISKANDARNAME" (IN THE CONTEXT OF LEGENDS RELATED TO KHIDR)	624
75.	بشیر احمد قرداش هصالح	634
76.	<i>Odiljon AVAZNAZAROV.</i> NAVOIY DOSTONLARIDA "QADAM" METAFORASI	642

	<i>Toji NOROV.</i>	
77.	ALISHER NAVOIY FALSAFIY MEROSINING ILOHIY-MA'RIFIY VA MAFKURAVIY ASOSLARI	649
	<i>Saodat MUMINOVA.</i>	
78.	AQL VA IDROK O'RTASIDAGI MUVOZANAT	662
	<i>Мустафа БАЙЭШАНОВ.</i>	
79.	“ПЯТЕРИЦА” НАВОИ В СОКРОВИЩНИЦЕ МИРОВОЙ ЛИТЕРАТУРЫ	667
80.	زینب نوروز علی ؛ شادمحمد سہاک جایگاه عقل در اشعار امیر نظام الدین علیشیر نوایی	671
	<i>Usmon QOBILOV.</i>	
81.	ON THE INTERPRETATION OF THE TRUE OF HUMANITY AND THE UNIVERSE IN ARTISTIC CREATIVITY	678
	دکتر نورالرحمن ناصح	
82.	انسان کامل و انسان شناسی از نظر علی شیر نوایی و مولانا با رویکرد تطبیقی	687
	<i>Адҳамбек АЛИМБЕКОВ.</i>	
83.	АЛИШЕР НАВОИЙ ҲАҚИДА ТУРК ДОСТОНИ	693
	<i>Hamza ATEŞ, Kemal ATAMAN.</i>	
84.	MAVLONO JALOLIDDIN RUMIY ASARLARIDA IJTIMOİY O'ZGARISHLAR	700
	<i>Мавжуда НУРИДДИНОВА.</i>	
85.	“БОР КИТОБИ, ЛЕК ПАЙҒАМБАР ЭМАС...”	710
	<i>Shohista NIYOZOVA.</i>	
86.	MILLIY QADRIYATNING TAMAL TOSHI	720
	<i>Duygu KOCA.</i>	
87.	ALİ ŞİR NEVÂÎ'NİN ESERLERİNDE AHLAKİ DEĞERLER	727
	<i>Iroda ISHONXANOVA.</i>	
88.	XX ASR 40-YILLARIDA NAVOIYSHUNOSLIK	734
	<i>Ойдин ТУРДИЕВА, Ойша ШУКУРОВА.</i>	
89.	РУМИЙ ҒАЗАЛЛАРИДА ТИНЧЛИК ҒОЯСИ ТАЛҚИНИ	734
	<i>Nargiza SHOALIYEVA.</i>	
90.	RUMIY VA NAVOINING ISHQQA OID QARASHLARI	741
		747

IV SHO'BA
NAVOIY VA RUMIY
YOSH TADQIQOTCHILAR TALQINIDA

91.	<i>Malika SUYUNOVA.</i> HAMZA VA XALQ TEATRI	766
92.	<i>Laylo TO'YCHIYEVA.</i> "ULISS" ROMANIDA TRAGIK VAZIYAT XRONOTOPI	772
93.	<i>Nilufar HAITOVA.</i> HAMID OLIMJON – NAVOIYSHUNOS	777
94.	<i>Shaxnoza TURSUNOVA.</i> SIZIF OBRAZI: TURFA TALQINLAR	781
95.	<i>Madina VAHOBOVA.</i> "NAVOIY KIRMAGAN UYLAR QORONG'U"	786
96.	<i>Sayohat ARZIQULOVA.</i> FATMA SHENGIL SUZAR IJODIDA RUMIY AN'ANALARI	794
97.	<i>Osiyo SIDDIQOVA.</i> KOMIZM XUSUSIDA BIR-IKKI SO'Z	802
98.	<i>To'lg'anoy QULJANOVA.</i> ASQAR MAHKAM IJODIDA RUMIYONA OHANGLAR <i>Sabinabonu BERDIYEVA.</i>	810
99.	"ADABIYOTSHUNOSLIK LUG'ATI"NING ELEKTRON MOBIL ILOVASINI YARATISH XUSUSIDA	815
100.	<i>Huriniso MENGLIYEVA.</i> DUNYONING AZALIY SAVDOSI	819
101.	<i>Баҳодур ЖОБЛИЕВ.</i> УНИВЕРСАЛ ОБРАЗЛАР КЎЛАМИ	825
102.	<i>Zilola JO'RAYEVA.</i> NAVOIY VA RUMIY ASARLARIDA TASAVVUF TIMSOLLARI	829
103.	<i>Diyora O'KTAMOVA.</i> ALISHER NAVOIY FARDLARINING O'RGANILISHI	834
104.	<i>Hediye Zeynep KÖŞEK.</i> ALİ ŞİR NEVÂİ VE MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN RUMÎ'NİN ESERLERİNDE TAKVÂ	839
105.	<i>Selenay ŞAHİN.</i> ALİ ŞİR NEVÂİ VE MEVLÂNÂ'NIN SANATSAL VE DÜŞÜNSEL YAKLAŞIMLARININ MİMARİ ESERLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: SOSYO-KÜLTÜREL BİR DEĞERLENDİRME	849

	<i>Nodirjon G'AFUROV, Shahnoza YO'LDOSHEVA.</i>	
106.	NAVOIY "XAMSA"SI VA RUMIY "NAYNOMA"SIDA "NAY" TIMSOLI	856
	<i>Noila ROXATALIYEVA.</i>	
107.	"DEVONA" VA "JUNUN" TUSHUNCHALARI TALQINI	861
	<i>Sema DÜLGAR.</i>	
108.	ŞAİR FÂTİMA HANIM VE KÜTAHYA MEVLEVÎHÂNESİNE ETKİLERİ	866
	<i>İrem ERDEM.</i>	
109.	ALİ ŞİR NEVAÎ'NİN MUHAKEMETÜ'L-LUGATEYN ADLI ESERİNDE EŞANLAMLILIK	872
	<i>Dilfuza ISMOILOVA.</i>	
110.	"BİR AYOL HAYOTIDAN 24 SOAT" NOVELLASINING KOMPOZITSION TAHLILI	881
	<i>Beyza ÖZER.</i>	
111.	MÊKÂNDAN LÂMEKÂNA: ALİ ŞİR NEVAÎ VE MEVLÂNÂ	888
	<i>Ahmet Berat COŞKUN.</i>	
112.	MUHÂKEMETÜ'L-LUGATEYN'DE GEÇEN İŞ/HAREKET BILDİREN FİİLLER VE BU FİİLLERİN KUZEYBATI/KIPÇAK TÜRK LEHÇELERİNDEKİ GÖRÜNÜMLERİ	897
	<i>Aziz NORQULOV.</i>	
113.	"NASOYIM" PINJIDAGI UMR	910
	<i>Saodat FAYZIYEVA.</i>	
114.	JADID MATBUOTIDA NAVOIY IJODI TADQIQI	916
	<i>Jobir ISMATILLOYEV.</i>	
115.	MUNIS IJODIDA NAVOIY AN'ANALARI	924
	<i>Dovud XO'JAQULOV.</i>	
116.	NAVOIY VA RUMIY IJODIDA SABR TUSHUNCHASI	930
	<i>Nazokat G'OFUROVA.</i>	
117.	BİLGAMISH – BUYUK SHARQNING QADIM DURDONASI	934
	<i>Nargiza SHAMIYEVA, Jazira TULEGENOVA,</i>	
	<i>Nargiza XOLBOBOYEVA.</i>	
118.	COMPARATIVE STUDY OF MEANING EXPANSION AND NARROWING OF QUALITATIVE ADJECTIVES IN ENGLISH AND UZBEK	938
	<i>Go'zal OMONOVA.</i>	
119.	JALOLIDDIN RUMIY HIKOYALARIDA XULQ-ATVOR MASALASI	944
	<i>Madina TURSUNOVA.</i>	
120.	MARLO VA SHEKSPIR: IJODIY PARALLELLAR VA FARQLAR	949

121.	<i>Shodiya TURSUNALIYEVA.</i> "ABU RAYHON BERUNIY" DRAMASIDA FOJIAVIY VAZIYATLAR TALQINI	952
122.	<i>Gulzoda SAFAROVA.</i> ERKIN A'ZAMNING "ANOYINING JAYDARI OLMASI" HIKOYASIDA IDILLIYAVIYLIK	957
123.	<i>Nozima KARIMOVA.</i> YOVUZ BAHODIR O'G'LINING "YONAYOTGAN BUXORO" ROMANIDA TARIXIY HAQIQAT	964
124.	<i>Suhrobjon ZIYODOV.</i> YOSHLAR SHE'RIYATIDA NAVOIYGA MUROJAAT	970
125.	<i>Sherzod USMONOV.</i> ZEBO MIRZO SHE'RIYATIDA METAFORIK OBRAZLAR	977
126.	<i>Нармин БАБАЕВА.</i> ЭТИОЛОГИЧЕСКАЯ СЕМАНТИКА МИФОЛОГИЧЕСКИХ ОБРАЗОВ	983
127.	<i>Yüsra KARAÇA.</i> HZ. MEVLANA'NIN YOLU VE HAT SANATI	993
128.	<i>Lobar BERDIYEVA.</i> SHAVKAT RAHMON SHE'RIYATIDA RAMZIYLIK	999
129.	<i>Gulsevar MAMANOVA.</i> "YUSUF VA ZULAYHO": GENEZIS MASALASI	1006
130.	<i>Shahzoda VALIJONOVA.</i> NAVOIY E'TIROF ETGAN XAMSANAVIS	1014
131.	<i>Dilrabo HAYDAROVA.</i> O'ZBEK-TURK HIKOYALARIDA KOMIKLIK	1018
132.	<i>Saida DAVRONOVA.</i> ALISHER NAVOIY FAOLIYATINING O'ZBEKISTON KINOFOTOFONO MILLIY ARXIVI HUJJATLARIDA YORITILISHI	1022
133.	<i>Mirjalol SODIQOV.</i> "BUYUKLAR TUHFASI" – MUMTOZ ADABIYOT TARIXIGA DOIR TADQIQOT	1029
134.	<i>Muhayyo ISTAMOVA.</i> AYOL OBRAZI JOZIBASI	1036
135.	<i>Iroda ESHMURADOVA.</i> YANGI DARSLIKLAR HAQIDA	1041

136.	<i>Ruxsora UNAROVA.</i> AHMAD A'ZAM HIKOYALARIDA "JUMBOQ" TASVIRI	1048
137.	<i>Maftuna USMONOVA.</i> NAVOIYDA "SHOH" VA "GADO" TUSHUNCHALARI TALQINI	1052
138.	<i>Nigora TOSHMURODOVA.</i> FURQAT VA MA'RIFATPARVARLIK G'OYASI SHARIF YUSUPOV TALQINIDA	1057
139.	<i>Muxlisa ASHIRMATOVA.</i> NAVOIY VA RUMIY: MUSHTARAK DIDAKTIKA	1068
140.	<i>Dilnavoz NAJIMOVA.</i> MUMTOZ TURKIY ADABIYOTNI BOLALAR ONGIGA YETKAZISH AMALIYOTIGA DOIR	1074
141.	<i>Parvina NARZULLOYEVA.</i> XAMSA DOSTONLARIDA UCHRASHUV MOTIVINING O'RNI	1083
142.	<i>Roza QURBONOVA.</i> NAVOIY VA RUMIY ADABIY MEROSINING BOSHQA TILLARGA TARJIMASI VA CHET ELLARDA O'RGANILISHI	1090
143.	<i>Nigina FAYZULLAYEVA.</i> A.S.PUSHKIN VA F.M.DOSTOYEVSKIY ROMANLARIDA EPISTOLYAR JANRNING BADIY-ESTETIK FUNKSIYASI	1097
144.	<i>Ayşe ÖZTOKLU, Sümeyye ÇAĞLAR YILMAZ.</i> MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN RÛMÎ'NİN MESNEVÎ'SİNDE HZ. MUSA KISSASINDAN KESİTLER	1104

Dilnavoz YUSUPOVA,
filologiya fanlari doktori, professor
(Toshkent, O'zbekiston)
Doi. 10.52773/tsuull.conf.2025/GDAB9175

MAVLONO JALOLIDDIN RUMIY VA ALISHER NAVOIY ASARLARIDA SAMARQAND TALQINI

Annotatsiya: Maqolada dunyoning eng qadimiy shaharlaridan biri, yer yuzining sayqali va turk-islom tamaddunining benazir shahri hisoblangan Samarqandning ta'riflari ikki buyuk siymo tilidan bayon qilinadi. Mavlono Jaloliddin Rumiyning hayoti va ijodiy faoliyatida Samarqand shahrining muhim o'rin tutganligi uning shaxsiy hayoti, "Masnaviyi ma'naviy" asari va "Devon"i asosida yoritib beriladi. Alisher Navoiy ijodida Samarqand ta'riflari ijodkorning "Tarixi muluki Ajam", "Hayrat ul-abror", "Saddi Iskandariy" asarlari bilan bog'liq holda talqin qilinadi.

Kalit so'zlar: Samarqand, "Masnaviyi ma'naviy", Jaloliddin Rumi, Alisher Navoiy, "Badoye' ul-vaqoye", "Hayrat ul-abror", "Saddi Iskandariy".

Abstract: The article describes Samarkand, one of the most ancient cities in the world, the pearl of the earth and a unique city of the Turkic-Islamic civilization, in the language of two great figures. Using the example of Rumi's personal life, the works "Masnavi-i Manavi" and "Devon", the important place of the city of Samarkand in the life and work of Mevlana Jalaluddin Rumi is emphasized. The description of Samarkand in the works of Alisher Navoi is interpreted in connection with the author's works "Tarihi Muluki Ajam", "Khairat ul-Abror", "Saddi Iskandariy".

Keywords: Samarkand, "Masnavi-i Manavi", Jalaluddin Rumi, Alisher Navoi, "Badoye ul-Vakoye", "Khairat ul-Abror", "Saddi Iskandariy".

Kirish

Samarqand sayyoramizdagi eng qadimiy shaharlardan biri bo'lib, qadimiyligi jihatidan Rim va Afina shaharlariga teng keladi. U 2750 yoshdan oshgan. Bu ko'hna shaharni "Sharqiy Bobil" deb atashadi. Samarqand nomi tarixiy va adabiy manbalarda turli nomlar bilan keltiriladi. Qadimgi Yunon va Rim mualliflari asarlarida shahar nomi Marakanda, Marganda va Margandi shakllarida qayd etiladi. Arablar esa uni Samaroy deb ataganlar. Italiyalik sayyoh va adib Marko Poloning asarida shahar Samarqan, Sarmakan va Sanmarkan shakllarida tilga olinadi [16].

"G'iyos ul-lug'ot" asarining muallifi Muhammad G'iyosiddinning "Tarixi Tabariy" asaridagi ma'lumotlarga tayanib xabar berishicha,

“Samar” podshohning nomi bo‘lib, “kand” turkiy tilda “shahar” degan ma’noni anglatgan. Demak, Samarqand “Samarning shahri” demakdir [10. 435].

Abu Rayhon Beruniy, Mahmud Koshg‘ariy va Zahiriddin Muhammad Bobur asarlarida Samarqand “Semirqand”, ya’ni “semiz shahar” ma’nosini bildirishi aytib o‘tiladi. Xususan, Bobur “Boburnoma”da Samarqandga ta’rif berar ekan, yer yuzining aholi yashaydigan qismida Samarqandcha latif shahar kam ekanligini aytib, shahar hazrati Usmon zamonida musulmon bo‘lgani, sahobalardan Qusam ibn Abbosning qabri Samarqanddagi Ohanin darvozasining tashqarisida – Mozori Shoh (Shohi Zinda) nomi bilan mashhurligini ta’kidlaydi [7. 55].

Samarqand miloddan avvalgi IV asrdan milodiy VI asrgacha Sug‘d davlatining poytaxti bo‘lgan. Milodiy VI asrda Turk xoqonligi tarkibiga kirgan va mahalliy hokimlar tomonidan boshqarilgan. 712-yilda Qutayba ibn Muslim boshchiligidagi arablar qo‘shini Samarqandni egallagan. IX asrdan boshlab Samarqand Somoniylar, XI asrda esa Qoraxoniylar davlati tarkibida bo‘lgan. Keyinroq uni saljuqiylar bosib olgan. XII asrda yana Qoraxoniylarga tobe bo‘lgan. 1210-yildan Xorazmshohlar davlati tarkibiga kirgan Samarqand 1220-yilda Chingizxon qo‘shinlari tomonidan talon-toraj qilingan. XIV asrning ikkinchi yarmidan boshlab, Temuriylar sulolasining poytaxti bo‘lib, Movarounnahrning eng yirik iqtisodiy, madaniy va ma’muriy markaziga aylangan [6. 497].

Samarqand juda ko‘p allomalarni, ijodkorlarni, olimlarni yetishtirgan shahardir. Uning ta’rifi ko‘plab tarixiy va adabiy manbalarda, buyuk ijodkorlarning mashhur asarlarida keltiriladi.

Mavlono Rumi va Samarqand

Mavlono Jaloliddin Rumi hayotida Samarqand muhim o‘rin tutadi. Adabiyotshunos olim S.Siyoyevning tarixiy manbalar, xususan, Zayniddin Vosifiyning “Badoye’ ul-vaqoye” asari (XVI asrning birinchi yarmi)ga asoslanib keltirishicha, Rumiyning bolalik va o‘smirlik davri ma’lum muddat shu shaharda o‘tgan. Unga ko‘ra, Rumi Samarqandda, “Xoki Narm” (“Yumshoq yer”) mahallasida sayr qilib yurgan vaqtida uning yonidan bir yigit o‘tib qoladi va unga qarab: “Xurosonlik maxluq bu yerga nima uchun

keldi?”, deb hazillashadi. Rumiylar bu savolga hozirjavoblik bilan: “Chunki u “yumshoq yer”da dumalashni xohlaydi”, deb javob beradi. Bu hikoyadan ma’lum bo’ladiki, “Xoki Narm” guzari Samarqandda mo’g’ullar istilosidan oldin ham mavjud bo’lgan [17]. “Badoye’ ul-vaqoye”da Rumiylarning ushbu munosabat bilan yozgan bir bayti ham keltiriladi:

Dy chu did on mah maro, az roh gardidan chy bud

V-on ravon gashtan, ba xoki narm g’altidan chy bud?

Vosifiylarning zamondoshi Ahmadiylar Samarqandiy keyinchalik ushbu baytga javoban quyidagi baytni bitgan ekan:

Dar Samarkand on xama amdo bigardidan chy bud,

Raftanu on gah ba xoki narm g’altidan chy bud? [8. 406].

S.Siyoyevga ko’ra, bu voqea Rumiylarning yoshlik yillariga to’g’ri keladi. Shaharning go’zalligi, undagi xotiralar keyinchalik mavlononing asarlarida chuqur muhabbat bilan tasvirlanadi. Rumiylarning Samarqandga aloqador yana bir jihati, u 1225-yilda asli samarqandlik bo’lgan Said Burhoniddinning Gavhar ismli qiziga uylangan edi. “Masnaviy”ning birinchi daftaridagi ilk hikoyaning ham Samarqand bilan bog’liq holda talqin qilinishi tasodifiy bo’lmay, Rumiylar uchun bu shahar muhabbat va sog’inch ramzi edi. Rumiylarning ustozlari va do’stlari Shams Tabriziylarning yodlari ham aynan shu hikoyatda keltirilishi fikrimizni asoslaydi. Mazkur hikoyatga ko’ra, bir podshoh ov qilish uchun xizmatkorlari bilan shahar tashqarisiga chiqadi va yo’l yarmida go’zal bir kanizakni uchratadi. Shoh kanizakka qattiq oshiq bo’lib qoladi va katta mol-dunyo evaziga uni sotib oladi. Ko’p o’tmay, kanizak xastalanadi. Shoh chor-atrofdan tabiblarni huzuriga chorlaydi. Tabiblarning har biri o’z bilimlari asosida, Olloh irodasini unutib, kanizakni davolashni boshlaydilar. Lekin bemorning ahvoli og’irlashib boradi. Iztirobga tushgan shoh masjidga borib, u yerda tunab qoladi. Tushida bir piri murshidni ko’radi. Piri murshid unga kanizakni davolay oladigan tabib haqida ma’lumot beradi.

Shoh o’sha tabibni topib, kanizakning oldiga olib keladi. Dono tabib bemor kanizakka razm solib, uning dardi jismoniy emas, balki ishq kasali ekanligini anglaydi. Ilohiy hakim kanizakning qon tomiriga barmog’ini qo’yib, undan ona shahri, hamshaharlari, ko’ngliga yaqin kishilar haqida so’ray boshlaydi. Tabibning kanizak qo’l tomirini tutgan holatda savollar berishdan muddaosi hikoya

jarayonida qay holatda tomir urushida o'zgarish sodir bo'lishini bilib olish edi. Tabib kanizakdan ona shahrini tark etganidan so'ng yashagan shaharlari haqida so'raydi. Kanizak shaharlar nomini tilga olar ekan, uning na rang-ro'yida, na tomir zarbida hech qanday o'zgarish sezilmaydi. Lekin *Samarqand* nomi tilga olinganda, tomir zarblari shiddatli tusga kiradi, yuzlari qizarib ketadi – kanizak samarqandlik bir zargarga qattiq oshiq edi. Rumiylar Samarqand shahrini tilga olar ekan, uni qand – totli shahar deb ta'riflaydi:

*Nabzi u bar xonu xud bud begazand,
To bipursid az Samarqandi chu qand* [9. 20].

(Mazmuni: To qand kabi totli Samarqand tilga olinmaguncha, qizning ahvolidagi o'zgarish bo'lmadi).

*Nabz jasbu ro'y surxu zard shud,
K-az Samarqandii zargar fard shud* [9. 20].

(Mazmuni: Samarqandlik zargar eslangan onda uning tomirida jazba sodir bo'ldi, yuzlari qizardi).

Shoh Samarqandga odam yuboradi. Kanizak oshiq bo'lgan zargar Samarqandning Saripul guzari, G'otfar mahallasidan edi:

*Guft: "Go'y o' kadam andar guzar?,
U "Saripul guft va ko'y G'otfar.* [9. 20]

Rumiyning mahalla va ko'cha nomlarini bu qadar aniqlik bilan tilga olishi uning bu shaharni yaxshi bilganidan darak beradi.

Asarning 6-daftarida Termiz podshosi sayyidning muhim bir ishi bilan o'z fuqarolaridan birini Samarqandga borishga undagani haqida bo'lib, podshohning qiziqchisi (masxarabozi) Dalhaq buni qishloqda ekanida eshitgani va zudlik bilan podshoh huzuriga yetib kelgani bayon qilinadi. Garchi bu hikoyatda Samarqand shunchaki jug'rofiy nom sifatida keltirilgan, podshohning Samarqandda qanday ishi borligi aytilmagan va shorihlar tomonidan majoziy ma'no kasb etuvchi hikoya sifatida sharhlangan bo'lsa ham, bizningcha, bu o'rinda Samarqand nomi Rumiylar tomonidan tasodifan keltirilmagan. Samarqand Rumiylar uchun armon shahri hamdir. U bolaligi o'tgan bu shaharni umrining oxirigacha sog'inib o'tadi.

Shuningdek, "Masnaviy"ning boshqa daftarlarida ham Samarqand ta'rifi keltirilgan baytlarni uchratamiz. Xususan, asarning 3-daftarida Samarqand qand shahri sifatida tilga olinadi. Rumiya ko'ra, haqiqiy qand, ya'ni eng totli qand Samarqanddadir:

Dar Samarqand ast qand, ammo labash
Az Buxoro yoft, v-on shud mazhabash [9. 314].

(Mazmuni: Qand Samarqandda edi, lekin labi uni Buxorodan topdi).

To'rtinchi daftarda esa Samarqand Damashq bilan birga tasvirlanib, bu ikki shaharning yashnashi ishqqa bog'liq holda talqin qilinadi:

Jam' boyad kard ajzoro ba ishq
To shaviy xush chun Samarqand-u Dimishq [9. 426]

(Mazmuni: Agar ishq barcha a'zolari bir joyga yig'sa, Samarqand va Damashq kabi yashnagaysan).

Quyidagi ruboiyda Mavlononing Samarqandga muhabbati alohida ifodalanganini ko'rish mumkin:

Ishqat sanamo chi dilbariho kardi
Dar kushtani banda sohiriho kardi.
Baxshi hama ishqat ba Samarqand, dilam
Ogoh nai chi kofiriho kardi [18].

(Mazmuni:

Ey sanam, ishqing bilan qanday go'zalliklar qilding?

Meni o'ldirishda jodugarliklar qilding.

Ey ko'ngil, butun muhabbatingni Samarqandga berib

Bilmaysanki, qanday kofirliklar qilding).

Rumiy g'azalidan olingan quyidagi baytda ham Samarqand muhabbat shahri sifatida talqin qilinadi:

To zi Quniya bitobad nuri ishq
To Samarqand-u Buxoro soate... [19].

(Mazmuni: Ishq nuri Qo'nyodan chiqib, Samarqand-u Buxoroga bir lahzada yetsin).

Samarqandlik olim va shoir Hayot Ne'mat o'zining "Mavlaviy asarlaridagi xalq og'zaki ijodiga oid so'zlar va ifodalar lug'ati" kitobida Jaloliddin Rumiyning "Masnaviyi ma'naviy" asari va she'rlaridagi ibora, maqol va masallarni o'rganish asnosida "Mavlononing she'r tili bugungi Samarqand tojiklari tiliga o'xshashdir" degan xulosaga keladi. Unga ko'ra, Mavlono tilining sarchashmalari hozir ham Samarqand va Zarafshon vodiysi aholisi foydalanadigan tojikcha-forscha so'zlarga borib taqaladiki, ularning aksariyati shoir she'rlarida keng qo'llangan. Masalan, *sho'rbo*,

tunuk, yaxniy, pocha (taom nomlari), *nagʻz, ganda*, (yaxshi, yomon – sifatlar), *xunuk* (fasl), *kurta* (libos), *karru far* (xislat) va boshqalar.

Shuningdek, olimning taʼkidlashicha, Rumiy asarlari orasida faqat Samarqand va Panjakentda isteʼmolda boʻlgan shunday soʻzlar borki, ular boshqa hududlarda juda kam qoʻllaniladi. Masalan, *kalkala* soʻzi endi boshlanayotgan ogʻriq; *kaftor* – kaptarning shevadagi shakli; *kosales* – himmati past, ochkoʻz, tilanchi; *levulak*– qoʻlning kichik barmogʻi; jimjiloq, *loʻki* – toʻrt oyoqlab yuradigan kishi va boshqalar.

Muallif Mavlono sheʼrlarida uchraydigan xalq ifodalarini teran tahlil qilish asnosida ayrim soʻzlar adabiy forsiy tilda boshqa maʼnoni, jonli xalq tilida boshqa maʼnoni (Rumiy qoʻllagan maʼnoni) ifodalashiga diqqat qaratadi. Masalan, “tamanno” – adabiy tilda “orzu”, “umid” maʼnosida, lekin Samarqand shevasida “ishva, noz” maʼnosida qoʻllanadi; “battol” – adabiy tilda “bekorch”, lekin xalq tilida “buzgʻunchi, notoʻgʻri ish qiluvchi” maʼnosini ifodalaydi. “Mutahham” – adabiy tilda “tuhmatchi”, lekin shevalarda “gunohkor, tili qisqa” maʼnosida qoʻllanadi [15]. Bularning barchasi Jaloliddin Rumiy Samarqandda maʼlum muddat yashaganligi va uning tilidan yaxshi xabardor boʻlganligi bilan bogʻliq taxminlarni kuchaytiradi.

Demak, koʻrinadiki, Samarqand shahri mavlono Rumiy hayoti va ijodiy faoliyatida muhim ahamiyatga ega boʻlib, uning asarlarida bu shahar sogʻinch, armon va muhabbat ramzi sifatida talqin etilgan.

Alisher Navoiy asarlarida Samarqand tasviri

Samarqand shahri Alisher Navoiyning hayoti va adabiy faoliyatida ham muhim oʻrin egallagan shaharlardandir. Navoiy XV asrning 60-yillarida Samarqandda yashagan va u yerda Fazlulloh Abullays Samarqandiy kabi yirik olimlar huzurida saboq olgan. Koʻplab shoirlar, ilm ahllari bilan tanishgan. Keyinchalik shoir “Majolis un-nafois” tazkirasining oltinchi majlisida 30 ga yaqin samarqandlik ijodkorlar haqida maʼlumot beradi [3]. Navoiyning tarixiy asarlaridan boʻlmish “Tarixi muluki Ajam”da keltirilishicha, Samarqand qoʻrgʻoni Kayoniylar hukmdori Gushtosp zamonida bunyod etilgan: *Va Gushtosp zamoni osoridin Samarqand qoʻrgʻoni va devorikim, Eron va Turon orasigʻa tortilibdur* [5. 211].

“Siroj ul-muslimiyn” asarida Samarqand shahri goʻzallik va

huzurda jannatga qiyoslanadi: *Ki nuzhat ichradur firdavsmonand* [4. 275]. Imom Buxoriy, Imom Ahmad va Imom Ibn Hibbon rivoyat qilgan hadisga ko'ra, Payg'ambarimiz (s.a.v.) firdavs jannati haqida gapirganlarida, uni "jannatning o'rtasida va jannatning eng tepasida joylashgan, uning ustida Rahmonning arshi bor. Undan jannat daryolari oqib chiqadi" deb ta'riflaganlar. Demak, Navoiy Samarqand shahrini ana shunday yuksak maqom, ya'ni firdavs jannatiga qiyoslayapti.

"Hayrat ul-abror"da Navoiy o'z ona shahri Hirotni go'zallik va muhtashamlik bobida Samarqand va Misrga tenglashtiradi:

Misr-u Samarqand ne monand anga,

Zimnida yuz Misr-u Samarqand anga [1. 313].

Ta'kidlash joizki, Samarqand so'zi Navoiy ijodida ikki ma'noda – shahar hamda jug'rofiy mintaqa (Movarounnahrning sinonimi) ma'nosida qo'llanilgan. Xususan, "Saddi Iskandariy" dostonining 35-bobida Samarqand Movarounnahr bilan bog'liq holda talqin qilinib, unga *bemonand*, ya'ni o'xshashi yo'q shahar deb ta'rif beriladi va Samarqandning Iskandar tomonidan barpo qilinish jarayoni tasvirlanadi:

Yana kishvare ko'rdi firdavsvash,

Havo-u suyi misli firdavs xush.

Latofat aro ravzadin bahr anga,

Vale ism o'lub Movarunnahr anga...

Aning yonida shahr qildi bino

Ki, o'lturmasun anga gardi fano.

Sikandar otodi Samarqand ani,

Samarqandi firdavsmonand ani... [2. 238-239]

Xulosa

Samarqand dunyoning eng ko'hna shaharlaridan biri bo'lib, uning tarixi 2750-yilga borib taqaladi. Samarqand juda ko'p allomalar, ijodkorlar, olimlarni o'ziga maftun etgan, ta'rifi turli tarixiy va adabiy manbalarda, buyuk ijodkorlarning mashhur asarlarida keltirilgan shahardir. Mavlono Jaloliddin Rumiyning

hayoti va ijodiy faoliyatida Samarqand shahri alohida ahamiyatga ega bo'lib, uning bolaligi ma'lum muddat shu shaharda o'tgan. Rumiy o'zining "Masnaviyi ma'naviy" asari va "Devon"idan o'rin olgan g'azal va ruboiylarida Samarqandni alohida muhabbat bilan tasvirlaydi. Samarqand Rumiy uchun muhabbat, armon va va sog'inch ramzi bo'lib, mavlono asarlarida bu shahar "Samarqandi qand" – totli Samarqand nomi bilan keltiriladi.

Alisher Navoiyning hayot va faoliyatida ham Samarqand muhim o'rin egallagan shaharlardan bo'lib, Navoiy XV asrning 60-yillarida Samarqandda yashagan va u yerda yirik olimlar huzurida saboq olgan, ko'plab shoirlar, fozillar va ilm ahli bilan tanishgan. Alisher Navoiy ijodida Samarqand tasviri ijodkorning "Tarixi muluki Ajam", "Hayrat ul-abror", "Saddi Iskandariy" asarlari bilan bog'liq holda talqin qilinib, Navoiy Samarqandni firdavsmonand – jannatmisol shahar deb ta'riflaydi.

Adabiyotlar

1. Алишер Навоий. Ҳайрат ул-аброр. МАТ. 20 томлик. Т. 7. – Тошкент: Фан, 1991.
2. Алишер Навоий. Садди Искандарий. МАТ. 20 томлик. Т. 11. – Тошкент: Фан, 1993.
3. Алишер Навоий. Мажолис ун-нафоис. МАТ. 20 жилдлик. Т.13– Тошкент: Фан, 1997.
4. Алишер Навоий. Сирож ул-муслимин. МАТ. 20 томлик. Т. 16. – Тошкент: Фан, 2000.
5. Алишер Навоий.Тарихи мулуки Ажам. МАТ. 20 томлик. Т. 16. – Тошкент: Фан, 2000.
6. Алишер Навоий: қомусий луғат. 1-жилд. / Масъул муҳаррир Ш.Сирожиддинов. – Тошкент: Sharq НМИУ, 2016.
7. Бобур Заҳириддин Муҳаммад. Бобурнома. – Т.: Юлдузча, 1990.
8. Восифий Зайнулдин. Бадоеъу-л-вақоъ. – Душанбе: Адиб, 2017.
9. Мавлоно Чалолуддин Муҳаммади Балхӣ – Румӣ. Маснави маънавӣ. – Техрон: Нашри замон, 2001.
10. Муҳаммад Ғиёсуддин. Ғиёс ул-луғат. Иборат аз се ҷилд. Ҷ.1. – Душанбе: Адиб, 1988.

11. Румий Жалолиддин. Маънавий Маснавий: Куллиёт. Ж.1. К.1 (Таржима шарҳи билан; таржимон А. Маҳкам). – Т.: Шарқ, 1999.

12. Румий Мавлоно Жалолиддин. Маснавийи маънавий (Форсӣдан Ж.Камол таржимаси). – Т.: Meriyus, 2010.

13. Румий Жалолиддин. Маънавий маснавий. 1-6-китоблар (Форсӣдан О.Икром таржимаси). – Т.: Oydin, 2022.

14. Шарифова Г.Ҳ. Густариши забони Мавлонои Рум аз Самарқанд то Қўня. (Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ таҳти унвони “Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ – фахру мубоҳоти миллат”. Данғара 27–28 апрели соли 2023) – Бохтар: Маҳин, 2023.

15. Ҳаёт Неъматӣ Самарқандӣ. Фарҳанги вожаҳо ва ифодаҳои мардумӣ дар осори Мавлавӣ. – Душанбе: Адиб, 2017.

16. <https://www.samdu.uz/cy/news/33503>

17. <http://old.muslim.uz/index.php/rus/stati/item/36603-dzhalaleddin-rumi-i-samarkand>

18. <https://ganjoor.net/moulavi/shams/robaeesh/sh1905>

19. <https://ganjoor.net/moulavi/shams/ghazalsh/sh2905>